

ZAVIČAJ

GRAČANIČKI GLASNIK
časopis za kulturnu
historiju

Broj 45, godina XXIII
maj, 2018. [str. 107-113]

© Monos 2018

Stanovništvo

Gračanice u svjetlu najnovijih popisnih podataka (drugi dio)

Dr. sc. Damir Džafić

U Gračaničkom glasniku br. 37, autor ovog teksta je analizirao neka obilježja stanovništva gračaničke općine koristeći se preliminarnim rezultatima popisa stanovništva Bosne i Hercegovine iz 2013. godine. S obzirom da su u junu 2016. godine objavljeni prvi zvanični rezultati navedenog popisa stanovništva, te da oni u određenoj mjeri odudaraju od preliminarnih rezultata, javila se potreba za analizom nekih, do sada objavljenih obilježja stanovništva gračaničke općine, kao što su broj stanovnika, prosječna gustoća naseljenosti, broj domaćinstava i njihova prosječna veličina, zatim starosno-spolna, nacionalna, vjerska, jezička i ekonomska struktura stanovništva. Podaci koji se odnose na gračaničku općinu su komparirani sa podacima koji se odnose na Tuzlanski kanton i Bosnu i Hercegovinu.

Ključne riječi: broj stanovnika, bijela kuga, domaćinstvo, struktura stanovništva

Broj stanovnika, domaćinstava i gustoća naseljenosti

Prema popisu stanovništva Bosne i Hercegovine 1991. godine, općina Gračanica je imala 59.134 stanovnika, dok je taj broj u naseljima koja danas čine tu općinu iznosio 47.398 stanovnika. Prema zvaničnim rezultatima popisa stanovništva iz 2013. godine, na području općine Gračanica živi 45.218 stanovnika, što je za 2.180 stanovnika manje nego 1991. godine, i to posmatrajući istu teritoriju. Dakle, u međupopisnom periodu od 22 godine Gračanica je prosječno godišnje gubila stotinjak stanovnika i za ovaj period izgubila jedno veće seosko naselje, približno veličine Miričine. Možemo li ovakvu pojavu nazvati „bijelom kugom“? Prije nego što odgovorimo na ovo pitanje, potrebno je, zbog čitalaca, objasniti

ZAVIČAJ

Naselje	Muškarci	Žene	Ukupno (2013)	Ukupno (1991)	Razlika 2013/1991
Babići	867	1030	1897	1831	+ 66
Doborovci	890	964	1854	1999	- 145
D. Lohinja	561	588	1149	1091	+ 58
Džakule	914	1015	1929	2306	- 377
G. Lohinja	73	73	146	614	- 468
Gračanica	6133	6749	12882	12712	+ 170
Lendići	119	118	237	318	- 81
Lukavica	1324	1438	2762	3231	- 469
Malešići	1397	1456	2853	2964	- 111
Miričina	1066	1200	2266	2517	- 251
D. Orahovica	1912	2054	3966	4304	- 338
G. Orahovica	880	891	1771	2035	- 264
Piskavica	341	379	720	808	- 88
Pribava	1003	1093	2096	1682	+ 414
Prijeko Brdo	188	198	386	464	- 78
Rašljeva	342	349	691	758	- 67
Soko	798	948	1746	1920	- 174
Stjepan Polje	1679	1787	3466	3347	+ 119
Škahovica	665	735	1400	1423	- 23
Vranovići	488	513	1001	1074	- 73
UKUPNO	21640	23578	45218	47398	- 2180

Tab. 1 Ukupan broj stanovnika po naseljima gračaničke općine (1991. i 2013. godine) i spolna struktura stanovništva (2013. godine). Izvor: www.fzs.ba

kako dolazi do pada ili porasta broja stanovnika na nekom području i šta je ustvari bijela kuga. Do pada broja stanovnika bilo kojeg područja može doći na nekoliko načina. On može biti rezultat negativnog prirodnog kretanja stanovništva (većeg broja umrlih nego rođenih). Zatim, do pada broja stanovnika može doći i ako je prirodni priraštaj pozitivan (više je rođenih nego umrlih), ali je istovremeno migracioni saldo negativan (više je iseljenih nego što se uselilo). Također, do pada broja stanovnika će doći i ako se istovremeno odvijaju oba navedena procesa, ili je jedan od njih toliko negativan, da ga drugi, iako pozitivan, ne može nadomjestiti (npr. iseljavanje je toliko, da ga zajedno useljavanje i pozitivan prirodni priraštaj ne mogu anulirati). U vezi sa ovim objašnjenjem, postoje i različita

tumačenja pojave koja se često naziva „bijela kuga“. Neki tu pojavu vezuju za gubitak stanovništva, bez obzira na način kako je do tog gubitka došlo, dok drugi ovu pojavu dovode u vezu sa gubitkom stanovništva prirodnim putem, odnosno negativnom stopom prirodnog priraštaja, koja je rezultat veće stope mortaliteta (smrtnosti) od stope nataliteta (rodnosti). Da bi smo mogli odgovoriti na postavljeno pitanje, ovdje ćemo dati definiciju bijele kuge. Po našem mišljenju, bijela kuga je proces gubitka broja stanovnika prirodnim putem, odnosno konstantno većim stopama mortaliteta od stopa nataliteta, koji, dugoročno gledano, može dovesti do izumiranja domicilnog stanovništva na nekom području. Pošto još uvijek nisu objavljeni podaci o komponentama prirodnog i migracio-

nog kretanja stanovništva, a imajući u vidu emigracijski (iseljenički) karakter gračaničke općine do 1991. godine, pretpostavljamo da je pad broja njenog stanovništva u periodu 1991.–2013. godine bio rezultat negativnog migracionog salda (većeg iseljavanja nego useljavanja), ali istovremeno i znatno nižih stopa nataliteta nego 1991. godine ili ranije.

Posmatrajući kretanje ukupnog broja stanovnika po naseljima gračaničke općine 1991. i 2013. godine, uočavamo da je od ukupno 20 naselja današnje gračaničke općine, u njih 15 došlo do smanjenja broja stanovnika, dok je u samo 5 naselja evidentiran veći broj stanovnika 2013. godine nego 1991. godine (tabela 1).

Iz podataka prezentiranih u tabeli 1, uočavamo da je do najvećeg porasta broja stanovnika u periodu 1991.–2013. godine došlo u Pribavi (414 stanovnika), a slijede je Gračanica (170), Stjepan Polje (119), Babići (66) i Donja Lohinja (58). S druge strane, u svim ostalim naseljima došlo je do smanjenja broja stanovnika. Najveći pad zabilježen je u Lukavici (- 469), Gornjoj Lohinji (- 468), Džakulama (- 377), Donjoj Orahovici (- 338) itd. Također je evidentno da je trebavska naselja, izuzev Babića, zahvatio proces depopulacije, što je rezultat sve veće deagrarizacije (napuštanja poljoprivrede), industrijalizacije (zapošljavanja u industriji), ali i emigracije (iseljavanja) usljed slabe ekonomske razvijenosti tih naselja. Populacioni pritisak na Gračanicu, kao jedino gradsko naselje, uzrokovano migracijom selo-grad u ovom je periodu znatno smanjen u odnosu na socijalističke međupopisne periode. Gračanica je, prema ukupnom broju stanovnika, i dalje najveće naselje na području općine (12882 stanovnika), a slijede je Donja Orahovica (3966), Stjepan Polje (3466), Malešići (2853), Lukavica (2762) itd. Populaciono najmanja seoska naselja, sa manje od 500 stanovnika, su: Prijeko Brdo (386 stanovnika), Lendići (237) i Gornja Lohinja (146).

Prema podacima Federalnog zavoda za statistiku, površina gračaničke općine iznosi 216 km² i ona, prema toj površini, zahvata 8,15% površine Tuzlanskog kantona (2.649 km²), odnosno 0,42% površine Bosne i Hercegovine (51.209 km²). U odnosu na Tuzlanski kanton i Bosnu i Hercegovinu, Gračanica ima znatno veću prosječnu gustoću naseljenosti. Ona u Gračanici iznosi 209 st/km², u Tuzlanskom kantonu ona je 168 st/km², a na nivou BiH tek 69 st/km². Osim toga, današnja gračanička općina je znatno gušće naseljena od predratne, kada je prosječna gustoća naseljenosti iznosila 153 st/km². Prema ovim podacima možemo reći da je Bosna i Hercegovina rijetko naseljena, Tuzlanski kanton gusto naseljen, a općina Gračanica prenaseljeno područje. U ukupnom broju stanovnika Tuzlanskog kantona (445.028) Gračanica učestvuje sa 10,16%, a u ukupnom stanovništvu Bosne i Hercegovine (3.531.159) ona učestvuje sa 1,28%.

Na području Bosne i Hercegovine popisano je 1.155.736 domaćinstava, u Tuzlanskom kantonu 150.607, a na području Gračanice 15.083 domaćinstva. Za razliku od Bosne i Hercegovine u kojoj je najveći broj domaćinstava sa 4 člana i Tuzlanskog kantona u kome je najveći broj domaćinstava sa 3 člana, u Gračanici najveći broj domaćinstava ima samo 2 člana (3.828 domaćinstava). Slijede ga domaćinstva sa 3 člana (3.624), zatim domaćinstva sa 4 člana (3.457), pa sa jednim članom (2.277). Dakle, na domaćinstva koja broje 1 ili 2 člana u Gračanici otpada 40,47% od ukupnog broja domaćinstava. Prosječna veličina domaćinstva u Gračanici iznosi 2,99 članova. U Tuzlanskom kantonu ono je manje, sa prosječnom veličinom od 2,95 članova, dok je na nivou BiH prosječna veličina domaćinstva veća od prosječne veličine u Gračanici i ona iznosi 3,04 člana. Iz navedenog se može zaključiti da su višočlana domaćinstva kako u Gračanici tako i na nivou BiH uglavnom stvar prošlosti i da je njihov broj sve manji, posebno onih sa 8 i više članova

kojih je u Gračanici svega 56. S druge strane, slično evropskim populacionim trendovima, u Gračanici je visok broj i procenat samačkih domaćinstava i domaćinstva sa 2 člana.

Struktura (sastav) stanovništva

Spolna struktura stanovništva pokazuje odnos muškog i ženskog stanovništva u ukupnom broju. Godine 1991. taj odnos na području Gračanice bio je ujednačen (49,9% muških naspram 50,1% žena). Međutim, prema podacima iz 2013. godine uočavamo da je spolna struktura stanovništva gračaničke općine u znatnoj mjeri neujednačena. Od ukupnog broja stanovnika, na muškarce otpada 47,86% (21.640), dok učešće žena iznosi 52,14% (23.578). Znatno ujednačeniju spolnu strukturu stanovništva od gračaničke općine imaju Tuzlanski kanton (48,85% muškog naspram 51,15% ženskog) i Bosna i Hercegovina (49,06% muškog naspram 50,94% ženskog stanovništva). Neujednačenost spolne strukture nepovoljno utiče na nupcijalitet (sklapanje brakova), a time i na natalitet, fertilitet i u krajnjoj liniji na prirodni priraštaj. Neravnoteža spolne strukture uglavnom je posljedica nenormalnih društvenih zbivanja, rata, iseljavanja muškaraca iz ekonomski pasivnih krajeva i njihovo useljavanje u ekonomski aktivne krajeve itd. Prema podacima iz tabele 1, uočavamo da je spolna struktura stanovništva ujednačena samo u Gornjoj Lohinji (73 m : 73 ž) i Lendićima (119 m : 118 ž), dok je u svim ostalim naseljima gračaničke općine veće učešće žena u ukupnom broju stanovnika, odnosno spolna struktura je neujednačena.

Starosna (dobna) struktura stanovništva nam pokazuje učešće mladog, zrelog i starog stanovništva u ukupnom broju. Postoje različiti načini povlačenja granica između tih skupina. Mi ćemo se ovom prilikom služiti podjelom stanovništva prema radnim kontingentima (0-14 godina, 15-64 godina i 65 i više godina). Analizom učešća mladog, zrelog i starog stanovništva gračaničke općine

u ukupnom broju, uočavamo da gračaničko stanovništvo sve više stari i to na način da se učešće mladog stanovništva smanjuje, dok se istovremeno povećava učešće zrelog i starog stanovništva u ukupnom broju. Naime, 1991. godine učešće starosnih skupina u ukupnom stanovništvu je iznosilo: 24,4% mladih (do 14 godina), 67,9% zrelih (15-64 godine) i 7,7% starih (65 i više godina), dok je 2013. godine učešće mladih smanjeno na 16,94% (7.660 stanovnika), a povećano je učešće zrelog na 71,04% (32.123) i starog stanovništva na 12,02% (5.435). U usporedbi sa stanovništvom Bosne i Hercegovine i Tuzlanskog kantona, možemo reći da Gračanica ipak ima nešto mlađe stanovništvo. Na nivou BiH učešće mladog iznosi 15,40%, zrelog 57,74%, a starog 26,86%, dok je na nivou Tuzlanskog kantona učešće mladog 15,69%, zrelog 60,20% i starog stanovništva 24,11% od ukupnog broja stanovnika. U skladu s tim, i prosječna starost stanovnika gračaničke općine je nešto niža od stanovnika Tuzlanskog kantona i Bosne i Hercegovine. Prosječna starost stanovništva Bosne i Hercegovine iznosi 39,51 godinu, Tuzlanskog kantona 38,38 godina, a gračaničke općine 37,72 godine. Starenje stanovništva, odnosno sve manje učešće mladog stanovništva u ukupnom broju, uglavnom je rezultat sve nižih stopa nataliteta koje odlikuju stanovništvo gračaničke općine još od predratnog perioda.

Posmatrajući po naseljima gračaničke općine, najmanja prosječna starost stanovništva je u Gornjoj Lohinji (33,36 godina), Lendićima (34,81) i Babićima (34,84), dok je ona najveća u Miričini (39,76), Sokolu (39,46) i Džakulama (39,15). Najveće procentualno učešće mladog stanovništva u ukupnom broju imaju naselja Babići i Lendići u kojima mladi učestvuju sa preko 20%, dok je u Gračanici i Miričini učešće mladih najmanje (ispod 16%). Najveći procenat stanovništva starijeg od 65 godina je u Džakulama (16,38%) i Sokolu (16,21%), a najmanje

Naselje	Mlado (0-14)		Zrelo (15-64)		Staro (65 i više)		Prosječna starost
	Ukupno	%	Ukupno	%	Ukupno	%	
Babići	396	20,87	1318	69,48	183	9,65	34,84
Doborovci	340	18,34	1304	70,33	210	11,33	37,03
D. Lohinja	198	17,24	814	70,84	137	11,92	37,36
Džakule	332	17,21	1281	66,41	316	16,38	39,15
G. Lohinja	27	18,49	114	78,08	5	3,43	33,36
Gračanica	1968	15,28	9350	72,58	1564	12,14	38,67
Lendići	48	20,25	166	70,04	23	9,71	34,81
Lukavica	490	17,74	1927	69,77	345	12,49	37,32
Malešići	502	17,60	2091	73,29	260	9,11	35,98
Miričina	360	15,89	1583	69,86	323	14,25	39,76
D. Orahovica	678	17,10	2839	71,58	449	11,32	37,06
G. Orahovica	290	16,38	1241	70,07	240	13,55	38,23
Piskavica	127	17,64	508	70,56	85	11,80	37,68
Pribava	376	17,94	1530	73,00	190	9,06	36,08
Prijeko Brdo	71	18,39	260	67,36	55	14,25	37,20
Rašljeva	111	16,06	486	70,34	94	13,60	39,04
Soko	305	17,47	1158	66,32	283	16,21	39,46
Stjepan Polje	600	17,31	2475	71,41	391	11,28	37,36
Škahovica	268	19,14	973	69,50	159	11,36	35,78
Vranovići	173	17,28	705	70,43	123	12,29	37,90
UKUPNO	7660	16,94	32123	71,04	5435	12,02	37,72

Tab. 2 Starosna struktura stanovništva po naseljima gračaničke općine 2013. godine.
Izvor: www.fzs.ba

procentualno učešće starog stanovništva je u Pribavi (9,06%), Malešićima (9,11%) i Babićima (9,65%). Sve ovo ukazuje na izraženu tendenciju starenja stanovništva u svim naseljima gračaničke općine (tabela 2).

Prema **nacionalnom sastavu** stanovništva, gračanička općina je do rata za Bosnu i Hercegovinu 1992.–1995. godine bila multinacionalno područje. Većinsko stanovništvo 1991. godine činili su Bošnjaci (72,1%), a pored njih značajno je bilo učešće Srba (23%), Jugoslavena (2,6%), Ostalih (2,1%), Hrvata (0,2%) itd. Teritorija današnje gračaničke općine, nastala kao rezultat Dejtonskog mirovnog sporazuma, je prema popisu stanovništva iz 2013. godine nacionalno homogeno

područje u kome izrazitu većinu stanovništva (96,99%) čine Bošnjaci. Procentualno učešće Ostalih i Hrvata je ostalo približno isto kao i 1991. godine, dok je učešće Srba svedeno na svega 0,30 % u ukupnom stanovništvu. Rezultat je ovo, prije svega, promjene granica gračaničke općine Dejtonskim mirovnim sporazumom, kojim su podozrenska i trebavska naselja sa većinskim srpskim stanovništvom pripala manjem bosansko-hercegovačkom entitetu. Osim toga, uzroke djelimično možemo tražiti i u činjenicama kao što su izjašnjavanje Bošnjaka nacionalnom kategorijom „Jugoslaveni“ po popisu 1991. godine, emigriranje određenog broja stanovnika srpske nacionalnosti iz naselja

Područje	Ukupno	Bošnjaci	%	Hrvati	%	Srbi	%	Ne izjašnjava se	%	Ostali	%	Bez odgovora	%
BiH	3531159	1769592	50,11	544780	15,43	1086733	30,78	27055	0,77	96539	2,73	6460	0,18
TK	445028	392356	88,17	23592	5,30	7058	1,59	3444	0,77	17815	4,0	763	0,17
Gračanica	45218	43857	96,99	72	0,16	155	0,35	137	0,30	924	2,04	73	0,16

Tab. 3 Nacionalni sastav stanovništva BiH, TK i Gračanice 2013. godine

sa većinskim bošnjačkim stanovništvom itd. Prema popisnim podacima, Gračanica je nacionalno homogenije područje nego druga dva posmatrana područja (BiH i TK), što možemo vidjeti i iz podataka u tabeli 3.

Posmatrajući **vjerski sastav** stanovništva gračaničke općine prema popisu 2013. godine, uočavamo da je izrazita većina stanovnika (44.031 ili 97,38%) islamske vjeroispovijesti, katolika je 74 ili 0,16%, pravoslavaca 180 ili 0,40%, a na sve ostale kategorije (agnostik, ateist, ne izjašnjava se, ostali i bez odgovora) otpada 933 ili 2,06% od ukupnog stanovništva Gračanice. Zanimljivo je da, prema zadnjem popisu stanovništva, u Gračanici živi veći broj katolika nego Hrvata (74 naspram 72) i veći broj pravoslavaca nego Srba (180 naspram 155), dok je u Bosni i Hercegovini situacija obrnuta, odnosno više je Hrvata nego katolika i veći broj Srba nego pravoslavaca (u BiH je 536.333 katolika i 1.085.760 pravoslavaca). Također, u Tuzlanskom kantonu je više Hrvata nego katolika (22.785 katolika), dok je broj Srba manji nego broj pravoslavaca (7.396 pravoslavaca). Broj muslimana je u sva tri posmatrana područja veći od broja Bošnjaka (u BiH 1.790.454, a u TK 395.921 stanovnik je islamske vjeroispovijesti).

Posmatrajući **jezičku strukturu** stanovništva uočavamo da u Gračanici 98,91% stanovništva govori bosanskim jezikom, u Tuzlanskom kantonu 93,50%, a u Bosni i Hercegovini 52,86%. Kada ove podatke usporedimo sa podacima o nacionalnom izjašnjenju proizilazi da bosanski jezik nije samo jezik Bošnjaka, već i značajnog broja Srba,

Hrvata i svih ostalih kategorija stanovništva Bosne i Hercegovine.

Polaznu osnovu za proučavanje **ekonomske strukture** ukupnog stanovništva čini ekonomska struktura aktivnog stanovništva, odnosno radne snage, jer je radna snaga osnovni pokretač procesa proizvodnje i ekonomskog razvoja nekog područja. Upoređujući ukupnu radnu snagu na području gračaničke općine danas sa stanjem iz 1991. godine uočavamo neznatne razlike. Ukupnu radnu snagu 1991. godine činilo je 16.185 lica, a do danas je taj broj smanjen na 16.001 lice. Broj zaposlenih je u odnosu na 1991. godinu veći za 902 osobe i on danas iznosi 12.265 osoba. Istovremeno je broj nezaposlenih smanjen sa 4.822 stanovnika (1991.) na 3.736 stanovnika (2013.). Upoređujući strukturu radne snage gračaničke općine sa Tuzlanskim kantonom i Bosnom i Hercegovinom, možemo reći da je ona u Gračanici povoljnija nego u ostala dva posmatrana područja. Naime, dok u Gračanici od ukupne radne snage na zaposlene otpada 76,65%, u Tuzlanskom kantonu taj procenat iznosi 73,04%, a u Bosni i Hercegovini 75,88%. Istovremeno je procenat nezaposlenih u općini Gračanici najmanji. On od ukupne radne snage iznosi 23,35%, u Tuzlanskom kantonu je 26,96%, a na nivou Bosne i Hercegovine 24,12%.

Izvori i literatura:

- Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u Bosni i Hercegovini 2013, Rezultati popisa*, Sarajevo, juni 2016.

- Federalni zavod za statistiku, *Tuzlanski kanton u brojkama*, Sarajevo 2016.

- **M. Friganović**, *Demogeografija, Stanovništvo svijeta*, Školska knjiga, Zagreb 1990.

- **S. Kulenović, D. Džafić, A. Zaimović**, *Stanovništvo općine Gračanica*, Zbornik radova Prirodno – matematičkog fakulteta, sv. geografija, godina IV –V, broj 4 -5, Tuzla 2008.

- **D. Džafić**, *Prirodno kretanje stanovništva općine Gračanica u periodu od 1996. -2004. godine*, Gračanički glasnik, časopis za kulturnu historiju, br. 21, Gračanica 2006.

- **D. Džafić**, *Struktura stanovništva gračaničke općine i njena izmjena u drugoj polovini 20. i početkom 21. stoljeća*, Gračanički glasnik, časopis za kulturnu historiju, br. 24, Gračanica 2007.

- **D. Džafić**, *Antropogeografske promjene na području gračaničke općine u drugoj polovini XX i početkom XXI stoljeća*, Gračanički glasnik, časopis za kulturnu historiju, br. 35, Gračanica 2013.

- **D. Džafić**, *Stanovništvo Gračanice u svjetlu najnovijih popisnih podataka*, Gračanički

glasnik, časopis za kulturnu historiju, br. 37, Gračanica 2014.

SUMMARY

The population of Gračanica in the light of the latest census data

In the 37th „Gračanički glasnik“, the author of this text analyzed some of the characteristics of the population of the Gračanica municipality using the preliminary results of the 2013 Bosnia and Herzegovina's census. Given that the first official results of the census were published in June 2016 and that they differed to a certain extent from the preliminary results, there was a need for the analysis of some of the already published characteristics of the population of the Gračanica municipality, such as the number of inhabitants, the average population density, the number of households and their average size, as well as the age, gender, national, religious, linguistic and economic structure of the population. The data relating to the Gračanica municipality were compared with the data relating to the Tuzla Canton and Bosnia and Herzegovina.

Keywords: population, white plague, household, population structure